МАТЕРІАЛИ ДРУКУЮТЬСЯ УКРАЇНСЬКОЮ, АНГЛІЙСЬКОЮ ТА ПОЛЬСЬКОЮ МОВАМИ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ. ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

№ 2 (8), 2026

заснований у 2023 році

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор –
ЛИТВИН Андрій, *доктор пед. наук, професор*.

Заступники головного редактора:

СІРКО Роксолана, доктор психол. наук, професор;
КОВАЛЬ Мирослав, доктор пед. наук, професор.

Відповідальний секретар –
ВДОВИЧ Світлана, кандидат пед. наук, старший науковий співробітник.

Члени редакційної колегії

АНІЩЕНКО Вікторія, доктор пед. наук, професор; ***ВАВРИНІВ Олена,*** кандидат психол. наук, доцент; ***ЗЕЛЬМАН Леся***, кандидат пед. наук, доцент; ***КАПІНУС Олександр***, доктор пед. наук, професор; ***КАРПЕНКО Євген***, доктор психол. наук, доцент; ***КОВАЛЬ Ігор,*** доктор пед. наук; ***КОЗЯР Михайло***, доктор пед. наук, професор; ***КОНІВІЦЬКА Тетяна,*** кандидат пед. наук, доцент; ***МАТВІЙЧУК Тетяна***, кандидат пед. наук, доцент; ***МАЧИНСЬКА Наталія***, доктор пед. наук, професор; ***ПАРТИКО Неоніла***, кандидат психол. наук, доцент; ***ПИЛИПЕНКО Лілія***, доктор філософії з проф. освіти; ***РУДЕНКО Лариса,*** доктор пед. наук, професор; ***СЛІПЧИШИН Лідія***, доктор пед. наук, професор; ***СОЛОВЙОВ Валерій***, доктор пед. наук, доцент; ***СТЕЛЬМАХ Оксана***, кандидат психол. наук, доцент; ***СТЕЛЬМОКЄНЕ Ауреліа (Stelmokiene Aurelija)***, доктор наук, доцент (Литва); ***СІРОТОВА Маріана (Sirotova Mariana)***, доктор філософії, професор (Словаччина); ***СТЕПАНЧЕНКО Наталія***, доктор пед. наук, професор; ***ЦЮПРИК Андрій***, доктор пед. наук, доцент; ***ЯРЕМКО Роман***, кандидат психол. наук, доцент.

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

ISSN (print) 3041-1297
ISSN (online) 3041-1300

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ Львівський державний університет безпеки життєдіяльності (ЛДУ БЖД)

ЗАРЕЄСТРОВАНО Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, рішення № 414 від 22.02.2024, протокол № 7. Ідентифікатор медіа R30-02801.

СУБ'ЄКТ У СФЕРІ ДРУКОВАНИХ МЕДІА Львівський державний університет безпеки життєдіяльності (вул. Клепарівська, 35, м. Львів, 79007, e-mail: ldubzh.lviv@dsns.gov.ua, тел. (032) 233-00-88)

Журнал включений до Переліку наукових фахових видань України відповідно до Наказу МОН України № 928 від 11 червня 2026 року (додаток 12) строком на три роки з 01 червня 2026 року по 31 травня 2029 року з присвоєнням категорії «Б».
Кластер: Розвиток людського капіталу, соціальні науки та журналістика.
Спеціальності: А1 Освітні науки, А5 Професійна освіта (за спеціалізаціями), А7 Фізична культура і спорт, С4 Психологія.

Літературний редактор Чудеснова І. М.
Технічний редактор Корцигіна Н. С.
Комп'ютерна верстка Ковальчук Ю. В.
E-mail: E-mail: ldubgd.pp@gmail.com

Збірник наукових праць «Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія» видається з 2023 року. Запланована періодичність – 2 рази на рік. Тематична спрямованість: проблеми педагогіки, психології, психопедагогіки безпеки,екстремальної та кризової підготовки, виховання, управління в освіті, історії педагогіки та психології.

Дата розміщення онлайн: 26.10.2026. Дата друку: 02.11.2026.
Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. 32,78. Зам. № 1026/850. Наклад 150 прим.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.
Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Л. В. Батюк, В. В. Масич, К. В. Борисенко
ФУНКЦІОНУВАННЯ STEM-ОСВІТИ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ — 9

Н. І. Самойленко
КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ТЕХНОЛОГІЙ ПАРТНЕРСТВА — 24

Л. В. Дольнікова, О. Р. Чунис
АДАПТИВНЕ ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ — 32

А. Я. Цюприк
СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ — 40

Т. В. Паска
ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ — 49

Ю. Т. Судніцин
РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО, РЕСУРСНОГО ТА СЕРЕДОВИЩНОГО ПІДХОДІВ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ІЗ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ЗАСОБАМИ ІМІТАЦІЙНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА SCBA CONFIDENCE MAZE — 61

CONTENTS

PROBLEMS OF VOCATIONAL EDUCATION

L. V. Batyuk, V. V. Masych, K. V. Borysenko
FUNCTIONING OF STEM EDUCATION IN PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE IN WARTIME CONDITIONS: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT — 9

N. I. Samoilenko
CONCEPTUAL MODEL FOR THE FORMATION OF SOCIAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS BY MEANS OF PARTNERSHIP TECHNOLOGIES — 24

L. V. Dolnikova, O. R. Chunys
ADAPTIVE PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AS A MEANS OF ENHANCING THE EFFECTIVENESS OF THE EDUCATIONAL PROCESS — 32

A. Ya. Tsiupryk
SOCIAL AND LEGAL ASPECTS OF FORMATION OF GENERAL COMPETENCES OF PROFESSIONAL JUNIOR BACHELORS IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS — 40

T. V. Paska
DIDACTIC POTENTIAL OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION SPECIALISTS — 49

Yu. T. Sudnitsyn
IMPLEMENTATION OF COMPETENCY-BASED, RESOURCE-BASED, AND ENVIRONMENTAL APPROACHES IN THE TRAINING OF FIRE SAFETY SPECIALISTS USING THE SCBA CONFIDENCE MAZE SIMULATION TRAINING ENVIRONMENT — 61

Цюприк А. Я. Соціальні та правові аспекти формування загальних компетентностей фахових молодших бакалаврів у закладах професійної освіти. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*. 2026. № 2 (8). С. 40–48.

УДК 377.091.3:340.12:316.3
This article is an Open Access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) License (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
ISSN (print) 3041-1297, ISSN (online) 3041-1300

DOI https://doi.org/10.32782/3041-1297/2026-2-4

А. Я. Цюприк
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2921-7778 – А. Я. Цюприк
tsarob@ukr.net

СОЦІАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування загальних компетентностей здобувачів освіти в умовах неперервної освіти. Обґрунтовано, що загальні компетентності становлять нормативно, соціально й педагогічно значущу основу професійної підготовки як кваліфікованого робітника, так і фахового молодшого бакалавра, оскільки забезпечують здатність особи діяти відповідально, комунікувати, навчатися впродовж життя, дотримуватися правових норм, працювати в колективі й адаптуватися до змін ринку праці. Розкрито зв'язок між компетентнісним підходом, правом на якісну освіту, соціальною інклюзією, громадянською відповідальністю та професійною мобільністю випускника. Визначено, що формування загальних компетентностей у закладах професійної освіти потребує узгодження освітніх стандартів, виховної роботи, виробничого навчання, партнерства з роботодавцями та внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Доведено, що соціально-правовий вимір цієї проблеми охоплює захист освітніх прав здобувачів, створення безпечного освітнього середовища, розвиток правової культури, дотримання принципів недискримінації та підготовку молоді до відповідальної трудової поведінки. Наголошено, що загальні компетентності виконують пізнавальну, комунікативну, правову, соціальну та регулятивну функції, які разом утворюють основу професійної надійності випускника. Виокремлено компоненти загальних компетентностей: правовий, громадянський, комунікативний, соціальний, цифровий, а також здатність до саморегуляції та навчання впродовж життя. Окреслено інтегративний підхід до їх формування, за якого відповідальність розподіляється між професійно-теоретичною підготовкою, виробничим навчанням, виховною роботою та управлінням закладом, а особливу роль відведено майстрові виробничого навчання як першому представникові професійної культури. Підкреслено компенсаторну й інклюзивну функції загальних компетентностей у роботі з різними групами здобувачів, зокрема з осіб уразливих категорій, а також значення внутрішньої системи забезпечення якості освіти й партнерства з роботодавцями для доказового підтвердження їх сформованості. Підкреслено, що в системі неперервної освіти загальні компетентності забезпечують наступність освітніх рівнів і уможливлюють перехід здобувача від робітничої кваліфікації до ступеня фахового молодшого бакалавра та подальшого навчання. Перспективу подальшого розвитку визначено в переході від формального декларування загальних компетентностей до їх доказового оцінювання в освітній і виробничій практиці.

Ключові слова: професійна освіта, неперервна освіта, фаховий молодший бакалавр, заклад професійної освіти, загальні компетентності, соціально-правовий аспект, правова культура, здобувач освіти, ринок праці, компетентнісний підхід.

A. Ya. Tsiupryk
Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

SOCIAL AND LEGAL ASPECTS OF FORMATION OF GENERAL COMPETENCES OF PROFESSIONAL JUNIOR BACHELORS IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the problem of forming general competences of learners in vocational education institutions within the framework of lifelong education. It substantiates that general

competences are a legally, socially and pedagogically significant basis for the training of both skilled workers and professional junior bachelors, as they ensure responsible action, communication, lifelong learning, compliance with legal norms, teamwork and adaptability to labour market changes. The article reveals the relationship between the competence-based approach, the right to quality education, social inclusion, civic responsibility and professional mobility. It is determined that the formation of general competences requires coordination of educational standards, educational work, work-based learning, partnership with employers and internal quality assurance. The socio-legal dimension of the issue covers protection of educational rights, safe learning environment, legal culture, non-discrimination and preparation for responsible labour behaviour. It is emphasised that general competences perform cognitive, communicative, legal, social and regulatory functions, which together constitute the basis of a graduate's professional reliability. The components of general competences are identified: legal, civic, communicative, social, digital, and the capacity for self-regulation and lifelong learning. An integrative approach to their formation is outlined, in which responsibility is distributed among theoretical vocational training, work-based learning, educational work and institutional management, with a special role assigned to the master of work-based training as the first representative of professional culture. The compensatory and inclusive functions of general competences in working with diverse groups of learners, including those from vulnerable categories, are highlighted, as well as the importance of the internal quality assurance system and partnership with employers for the evidence-based confirmation of their formation. It is underlined that within the system of lifelong education general competences ensure the continuity of educational levels and enable a learner to progress from a working qualification to the degree of professional junior bachelor and to further study. Future development is associated with moving from formal declaration of general competences to evidence-based assessment in educational and workplace practice.

Key words: vocational education, lifelong education, professional junior bachelor, vocational education institution, general competences, socio-legal aspect, legal culture, learner, labour market, competence-based approach.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток професійної освіти в Україні відбувається в умовах становлення цілісної системи неперервної освіти та одночасної дії кількох чинників: оновлення законодавства, трансформації ринку праці, цифровізації виробничих процесів, посилення вимог роботодавців до особистісної надійності працівника, соціальної вразливості частини здобувачів освіти та потреби у відновленні людського потенціалу держави. У цих умовах заклад професійної освіти виконує ширшу функцію, ніж передавання технологічних операцій і виробничих прийомів, він формує майбутнього працівника як суб'єкта права, учасника трудових відносин, члена професійної спільноти й громадянина, здатного діяти відповідально у складних соціальних обставинах. Саме тому професійну освіту дедалі послідовніше розглядають не як завершений освітній цикл, а як ланку неперервної освіти, що забезпечує особі можливість переходити до вищих кваліфікаційних рівнів і навчатися впродовж життя.

Осібне місце в цій системі посідає підготовка фахового молодшого бакалавра. Освітньо-професійний ступінь фахового молодшого бакалавра здобувають на рівні фахової передвищої освіти, який у структурі неперервної освіти є проміжною ланкою між професійною (професійно-технічною) та вищою освітою. Здобувач цього ступеня поєднує ознаки кваліфікованого працівника й особи, підготовленої до продовження навчання, а отже, потребує сформованих загальних компетентностей не меншою мірою, ніж вузькофахових умінь. Наступність кваліфікаційних рівнів надає загальним компетентностям значення наскрізного результату, який забезпечує неперервність освітньої та професійної траєкторії особи.

Проблема формування загальних компетентностей у закладах професійної освіти має виразний соціально-правовий характер. Закон України «Про професійну освіту» визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійної освіти, а також пов'язує її розвиток зі створенням умов для професійної самореалізації особи й задоволенням потреб суспільства та держави у кваліфікованих кадрах [3]. Державний стандарт професійної освіти окреслює вимоги до результатів навчання, обов'язкових компетентностей, змісту освіти та рівня кваліфікації випускника [4]. Отже, загальні компетентності не належать до факультативного компонента освітньої роботи. Вони становлять складову нормативно визначеного результату підготовки, яка потребує педагогічного проєктування, організаційного забезпечення й послідовного оцінювання. Нестача правових знань, слабка комунікативна готовність, низька здатність до саморегуляції або нерозвинена культура безпечної праці можуть призвести до порушення тру-

дових прав, конфліктів, професійної нестійкості та соціальної дезадаптації. Тому формування загальних компетентностей у ЗПО доцільно розглядати як умову соціального захисту молоді, чинник якості професійної підготовки та передумову неперервності освіти, що уможливлює перехід особи до вищих кваліфікаційних рівнів, зокрема до здобуття ступеня фахового молодшого бакалавра.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове й нормативне осмислення компетентнісного підходу в професійній освіті спирається на українські та європейські документи, що визначають освіту через результати навчання, мобільність, здатність до навчання впродовж життя й відповідальну участь особи в суспільному житті. Національна рамка кваліфікацій задає системний опис кваліфікаційних рівнів через знання, уміння, комунікацію, відповідальність і автономію [5]. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної освіти до 2027 року пов'язана з модернізацією змісту, розвитком державно-приватного партнерства, внутрішнім забезпеченням якості, компетентнісними стандартами й участю роботодавців у формуванні освітніх програм [6].

Рекомендація Ради Європейського Союзу щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя окреслює їх як поєднання знань, умінь і ставлень, необхідних людині для повноцінної участі в сучасному суспільстві [8]. Дослідження Європейського центру з розвитку професійної освіти (Cedefop) щодо початкової професійної освіти засвідчує, що цифрова, мовна й читацька компетентності інтегруються у стандарти, освітні програми, оцінювання та підготовку педагогів у країнах Європи [9]. Публікація Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) про професійну освіту майбутнього підкреслює роль систем професійної освіти в залученні молоді до навчання, переході від школи до праці та розвитку навичок, потрібних сучасним ринкам праці й суспільствам [12].

У новітніх іноземних дослідженнях увага зміщується від вузького професійного навчання до саморегуляції, мотиваційної траєкторії, професійного розвитку педагогів і трансферу навчальних результатів у практику. T. Held і M. Mejeh досліджують мотиваційний розвиток здобувачів професійної освіти в середовищі, що підтримує саморегульоване навчання, та пов'язують мотивацію з успішністю навчання впродовж життя [10]. M. Sirk аналізує саморегульоване навчання здобувачів професійної освіти на основі самооцінювання та показує значущість здатності студента планувати, контролювати й оцінювати власну навчальну діяльність [14]. Систематичний огляд G. Siliņa-Jasjukeviča та співавторів засвідчує, що професійний розвиток педагогів професійної освіти впливає на перенесення нових підходів у навчальну практику [13]. Українські дослідники В. Ковальчук, С. Масліч, Н. Ткаченко, С. Шевчук і Т. Щипська розглядають професійну освіту України в умовах сучасних проблем і викликів, акцентуючи цифрові навички, м'які навички, міждисциплінарність, партнерство та потребу в підвищенні кваліфікації педагогів [11]. Українська дослідниця І. Андрощук, вивчаючи професійну компетентність кваліфікованих робітників сфери послуг, виокремлює її ціннісно-мотиваційний, гностично-когнітивний, інноваційно-технологічний, міжособистісно-комунікативний та рефлексивно-оцінювальний складники [1]. В. Радкевич обґрунтовує складники інноваційної компетентності викладачів закладів професійної освіти й сучасні форми її розвитку, серед яких – комунікативні навички, навички співпраці, адаптивності та гнучкості [7]. В. Курок і А. Коротич розкривають зміст і структуру інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання [2]. Посилюється роль портфоліо, практико-орієнтованих завдань, відгуків роботодавців, самооцінювання здобувачів і цифрових інструментів моніторингу. Водночас збережеться потреба у живому педагогічному наставництві, адже загальні компетентності формуються через приклад, взаємодію і досвід відповідального вибору.

Мета статті полягає у визначенні компонентів загальних компетентностей фахових молодших бакалаврів та основних напрямів їх формування у процесі здобуття освіти.

Виклад основного матеріалу. Формування загальних компетентностей у закладах професійної освіти слід розглядати як цілісний процес, що поєднує правові норми, соціальні очікування, педагогічні технології та реальний досвід професійної діяльності здобувача освіти. У парадигмі неперервної освіти цей процес не завершується здобуттям першої кваліфікації, а триває під час переходу особи до наступних освітніх рівнів, зокрема до підготовки фахового молодшого бакалавра, для якого загальні компетентності стають підґрунтям академічної та професійної мобільності. У традиційній моделі підготовки кваліфікованого робітника основну увагу часто зосереджували на виробничих уміннях, техніці виконання операцій і засвоєнні фахової термінології. Така модель мала зрозумілу логіку для стабільного виробництва, де професійна траєкторія

працівника залишалася передбачуваною. Проте сучасний ринок праці характеризується частою зміною технологій, організаційних форм зайнятості, вимог до комунікації, стандартів безпеки й цифрової взаємодії. У цих умовах професійна компетентність без загальних компетентностей виявляється недостатньою для професійної діяльності. Працівник може знати технологічну операцію, але не зможе діяти якісно та самостійно, прочитати інструкцію, оформити виробничу документацію, дотриматися правових норм, попередити конфлікт тощо.

Компонентами загальних компетентностей фахового молодшого бакалавра ми вважаємо правову, громадянську, комунікативну, соціальну й цифрову компетентності, а також здатність до саморегуляції та навчання впродовж життя. Такий склад випливає з нормативного опису кваліфікаційних рівнів, що поєднує знання, уміння, комунікацію, відповідальність і автономію [5], та узгоджується з європейським переліком ключових компетентностей [8]. Правовий компонент забезпечує розуміння здобувачем власних прав і обов'язків у трудових відносинах, дотримання норм безпеки та повагу до гідності учасників освітнього процесу. Громадянський компонент формує відповідальну участь у житті громади, доброчесність і бережливе ставлення до спільного майна, що набуває ваги в умовах відбудови країни. Комунікативний компонент уможливлює професійний діалог, узгодження дій у команді та коректну реакцію на зауваження. Соціальний компонент підтримує співпрацю з людьми різного віку, досвіду та культурного середовища й адаптацію до змін зайнятості. Цифровий компонент поєднує володіння електронними інструментами з відповідальністю за інформаційні дії, зокрема із захистом персональних даних і дотриманням авторського права. Здатність до саморегуляції та навчання впродовж життя робить здобувача суб'єктом власної освітньої траєкторії і готує його до переходу на вищі кваліфікаційні рівні. І. Андрощук, характеризуючи професійну компетентність кваліфікованого робітника, виокремлює ціннісно-мотиваційний, гностично-когнітивний, інноваційно-технологічний, міжособистісно-комунікативний та рефлексивно-оцінювальний складники [1], що підтверджує інтегративну природу загальних компетентностей та їхній зв'язок із фаховою підготовкою.

Правовий вимір формування загальних компетентностей починається з визнання здобувача професійної освіти суб'єктом освітніх прав. Це означає, що освітній процес має забезпечувати доступність, повагу до гідності, безпечні умови, зрозумілі правила оцінювання, можливість здобувати повні й часткові професійні кваліфікації, а також умови для продовження навчання за освітньою траєкторією неперервної освіти, у тому числі для переходу на рівень фахової передвищої освіти та здобуття ступеня фахового молодшого бакалавра. У межах такого підходу правова культура не зводиться до окремої теми на занятті з громадянської освіти. Вона проявляється в щоденному функціонуванні закладу: у правилах внутрішнього розпорядку, прозорості вимог, коректності педагогічного спілкування, дотриманні процедур виробничого навчання, захисті учасників освітнього процесу від приниження й дискримінації. Коли здобувач освіти бачить, що правило діє для всіх, воно перестає бути формальністю і стає елементом його власної поведінкової культури.

Здобувач професійної освіти поступово входить у простір трудових норм: вивчає робочий час, дисципліну, оплату праці, безпеку, колективну відповідальність, матеріальну відповідальність, порядок проходження практики, правила професійної комунікації. У цьому процесі він має зрозуміти, що право в професійній діяльності не є зовнішньою забороною, яка заважає роботі. Право створює межі безпеки, справедливості та передбачуваності. Працівник, який знає власні права й обов'язки, краще захищений від експлуатації, випадкових рішень і небезпечних доручень. Роботодавець, зі свого боку, отримує працівника, здатного діяти відповідально, документувати виконану роботу, дотримуватися інструкцій і підтримувати виробничу дисципліну без постійного зовнішнього примусу.

Цифрова компетентність стає професійно значущою, коли вона пов'язана з електронними журналами, цифровими інструкціями, пошуком нормативної інформації, роботою з онлайн-сервісами, безпечним використанням персональних даних. Громадянська й правова компетентність розкриваються через ситуації вибору, у яких здобувач має дотриматися правила, визнати відповідальність, не допустити дискримінаційного висловлювання, захистити власну гідність або гідність іншого.

Цифровізація професійної освіти додає до соціально-правового виміру нові проблеми. Здобувач має навчитися працювати із цифровими інструментами, але так само важливо сформувати відповідальність за інформаційні дії. Йдеться про дотримання авторського права, захист персональних даних, етичну комунікацію в мережі, критичне ставлення до інформа-

ції, розуміння цифрового сліду, безпечне користування освітніми платформами. У професійній діяльності цифрова помилка може спричинити не менше шкоди, ніж технічна. Неправильно передані дані, випадково поширене фото клієнта, недбале збереження пароля, копіювання чужого матеріалу без посилання формують ризики для здобувача, закладу й роботодавця. Тому цифрова компетентність у ЗПО має розвиватися разом із правовою та етичною відповідальністю.

Для реального формування компетентності потрібно визначити, якими доказами підтверджується її сформованість і як здобувач отримує зворотний зв'язок. Наприклад, командна робота формується тоді, коли учасники мають розподілені ролі, спільну відповідальність, правила обговорення, критерії оцінювання внеску та можливість проаналізувати власні дії.

Особлива роль у формуванні компетентностей належить майстрові виробничого навчання. Саме він часто стає для здобувача освіти першим представником професійної культури, який не просто пояснює операцію, а демонструє ставлення до праці, часу, інструмента, клієнта, колеги й закону.

Загальні компетентності виконують важливу міждисциплінарну функцію в системі неперервної освіти, оскільки саме вони зберігають педагогічну цінність під час переходу особи з одного освітнього рівня на інший. Для здобувача, який після опанування робітничої кваліфікації продовжує навчання за освітньо-професійною програмою фахового молодшого бакалавра, сформовані комунікативні, правові, цифрові та соціальні компетентності стають підґрунтям успішного переходу між рівнями освіти.

У контексті формування загальних компетентностей роботодавець може брати участь у формуванні критеріїв професійної поведінки, моделюванні виробничих ситуацій, оцінюванні командної роботи, розробленні кейсів з охорони праці, етики обслуговування, трудової дисципліни й цифрового документообігу. Для закладу професійної освіти це дає можливість наблизити навчання до реальної професійної культури, а для роботодавця створює шанс отримати працівника, який розуміє не тільки технологію, а й правила організації праці. Проте таке партнерство потребує правової визначеності: договорів, чітких обов'язків сторін, безпечних умов практики, недопущення використання здобувачів як дешевої робочої сили, прозорого оцінювання їхніх результатів.

У формуванні загальних компетентностей велике значення має внутрішня система забезпечення якості освіти. Вона повинна містити механізми моніторингу не тільки навчальних досягнень з фахових предметів, а й розвитку компетентностей, які визначають соціальну та професійну зрілість здобувача. До таких механізмів належать анкетування здобувачів і роботодавців, аналіз результатів виробничої практики, педагогічні спостереження, портфоліо здобувача, самооцінювання, співбесіди, розгляд типових труднощів першого працевлаштування випускників.

Оцінювання загальних компетентностей має поєднувати кілька способів: аналіз виконаного завдання, спостереження за поведінкою у груповій роботі, розбір ситуації, самооцінювання здобувача, відгук керівника практики, коротку письмову рефлексію. Наприклад, правова компетентність може виявлятися в умінні визначити порушення правил охорони праці, правильно повідомити про небезпеку, пояснити власні дії з позиції норми тощо. Комунікативна компетентність може оцінюватися через здатність вести професійний діалог, слухати інструкцію, коректно реагувати на зауваження, узгоджувати дії в команді.

Правова культура здобувача професійної освіти формується через поєднання знання, досвіду й ціннісного ставлення. Знання дає уявлення про норму. Досвід показує, як ця норма працює в конкретній ситуації. Ціннісне ставлення визначає, чи буде людина дотримуватися норми без зовнішнього контролю. У професійній освіті це особливо важливо, оскільки значна частина майбутніх робітничих професій пов'язана з безпекою інших людей, якістю послуг, матеріальною відповідальністю, технічними ризиками.

Соціальна компетентність майбутнього кваліфікованого робітника охоплює здатність співпрацювати з людьми різного віку, досвіду, соціального статусу й культурного середовища. У закладі професійної освіти ця здатність формується через групову взаємодію, учнівське самоврядування, волонтерські ініціативи, участь у житті громади, професійні конкурси, спільні проєкти з роботодавцями. При цьому соціальна активність має бути пов'язана з професією. Майбутній кухар може працювати над культурою безпечного харчування, майбутній електромонтер – над енергобезпекою громади, майбутній перукар – над етикою сервісу й повагою до клієнта, майбутній оператор комп'ютерного набору – над цифровою грамотністю людей старшого віку.

Формування загальних компетентностей вимагає зміни ролі здобувача освіти. Він не може залишатися пасивним виконавцем вказівок.

Саморегульоване навчання в професійній освіті має особливу цінність, адже саме воно готує здобувача до реальної праці, де педагог уже не стоятиме поруч щохвилини. Ця самостійність є водночас передумовою неперервної освіти, оскільки здатність планувати власне навчання уможливлює подальше опанування вищих кваліфікаційних рівнів, зокрема ступеня фахового молодшого бакалавра, без постійного зовнішнього супроводу. Виробнича самостійність починається з навчальної самостійності. Якщо здобувач звикає, що за нього завжди перевірять інструмент, нагадають правило, виправлять документ і владнають конфлікт, він переносить цю залежність у трудове життя. Тому педагогічна підтримка має поступово переходити від прямого керування до наставництва.

Громадянська компетентність у ЗПО набуває особливого значення в умовах воєнних і післявоєнних викликів. Професійна освіта стає одним із ресурсів відновлення країни, а здобувачі освіти є майбутніми учасниками відбудови громад, виробництва, сервісу, інфраструктури. Громадянська відповідальність тут не обмежується знанням символів або дат. Вона виявляється у повазі до людської гідності, готовності працювати чесно, нетерпимості до корупційних практик, бережливому ставленні до майна, усвідомленні суспільної користі професії. Заклад професійної освіти може формувати цю відповідальність через професійно орієнтовані соціальні проєкти, наставництво, зустрічі з представниками громад, аналіз реальних потреб регіону, участь у відновлювальних ініціативах.

Інклюзивний вимір передбачає створення умов для здобувачів з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщених осіб, молоді з уразливих родин, осіб, які поєднують навчання з роботою або сімейними обов'язками. Загальні компетентності для цих груп мають особливу підтримувальну функцію, оскільки допомагають адаптуватися, комунікувати, будувати довіру, долати правову необізнаність і планувати професійне майбутнє. Інклюзія в професійній освіті повинна охоплювати не тільки фізичний доступ до приміщень. Вона має передбачати доступність інформації, гнучкість освітньої траєкторії, педагогічний супровід, толерантне середовище, недопущення стигматизації.

Соціально-правове спрямування загальних компетентностей передбачає інтегративний підхід. На уроках професійно-теоретичної підготовки можна працювати з нормативною документацією, інструкціями, стандартами якості, професійною термінологією. На виробничому навчанні можна закріплювати безпечну поведінку, командну взаємодію, відповідальне використання обладнання. У виховній роботі можна розвивати громадянську позицію, волонтерство, етичне спілкування, правову обізнаність.

Окремої уваги потребує професійний розвиток педагогічних працівників. Формування загальних компетентностей здобувачів неможливе без відповідних компетентностей педагогів. Викладач і майстер виробничого навчання мають володіти методиками компетентнісного навчання, знати правові засади освітнього процесу, вміти працювати з конфліктами, організовувати групову роботу, застосовувати цифрові ресурси, надавати зворотний зв'язок, оцінювати не тільки продукт, а й процес діяльності. Складники такої компетентності педагога, зокрема комунікативні навички та навички командної роботи, В. Радкевич пов'язує із сучасними формами підвищення кваліфікації викладачів закладів професійної освіти [7].

Соціально-правова результативність формування загальних компетентностей має виявлятися в поведінці випускника після завершення навчання. Ознаками такої результативності є здатність безпечно виконувати роботу, підтримувати професійну комунікацію, дотримуватися трудових норм, розуміти власні права, навчатися новому, працювати в команді, розв'язувати типові конфлікти без агресії, відповідально користуватися цифровими інструментами, приймати зауваження й удосконалювати результат. Для держави та громади це означає зменшення соціальних ризиків, підвищення якості робочої сили, зміцнення культури законності, посилення довіри до професійної освіти. Для самого випускника це означає кращі шанси на працевлаштування, мобільність, гідну працю та подальше навчання в системі неперервної освіти, зокрема здобуття ступеня фахового молодшого бакалавра й вищих кваліфікаційних рівнів.

Наукове осмислення соціально-правових аспектів формування загальних компетентностей у ЗПО дає підстави розглядати цю проблему як міждисциплінарну. Вона перебуває на перетині педагогіки, права, соціології освіти, психології розвитку, економіки праці й управління якістю.

Педагогіка професійної освіти визначає методи і технології навчання. Зміст (тобто проєктовані компетентності) визначає освітній стандарт, який враховує вимоги професійного стандарту, розробленого стейкхолдерами, роботодавцями. Право встановлює межі, гарантії, обов'язки та процедури. Педагогічна психологія допомагає зрозуміти мотивацію, саморегуляцію,

адаптацію та поведінкові труднощі здобувачів. Вивчення трудової діяльності людей, закономірностей функціонування ринку праці та системи соціально-трудових відносин допомагає уточнити здібності, знання й навички працівників, які впливають на продуктивність праці. Управління якістю освіти дає інструменти моніторингу й удосконалення професійної підготовки. Тому спрощене трактування загальних компетентностей як набору «м'яких навичок» не відображає їх справжньої ролі в професійній освіті.

Отже, соціально-правові аспекти формування загальних компетентностей у закладах професійної освіти визначають ядро сучасної підготовки кваліфікованого робітника та фахового молодшого бакалавра. Професійна освіта, яка поєднує фахову майстерність із правовою культурою, соціальною відповідальністю, комунікацією, саморегуляцією і готовністю до навчання, готує людину до реального майбутнього й до неперервного професійного зростання. Для України це має особливе значення, оскільки відновлення економіки, громад та інфраструктури потребуватиме відповідальних, правосвідомих, здатних до співпраці фахівців.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновку, що формування загальних компетентностей у закладах професійної освіти має розглядатися в контексті неперервної освіти як соціально-правова, педагогічна й управлінська проблема одночасно. Загальні компетентності забезпечують здатність здобувача освіти діяти в межах права, відповідально входити у трудові відносини, підтримувати професійну комунікацію, навчатися впродовж життя, працювати в команді, дотримуватися правил безпеки та брати участь у житті громади. У системі неперервної освіти ці компетентності набувають значення наскрізного результату, що забезпечує наступність освітніх рівнів і уможливлює перехід здобувача від робітничої кваліфікації до ступеня фахового молодшого бакалавра та подальшого навчання. Соціально-правовий аспект формування загальних компетентностей полягає у тому, що заклад професійної освіти створює умови для реалізації освітніх прав здобувачів, захищає їхню гідність, забезпечує безпечне середовище, розвиває правову культуру та готує молодь до відповідальної трудової поведінки й неперервного професійного зростання. Правова обізнаність, соціальна зрілість і професійна дисципліна мають формуватися через щоденну практику освітнього процесу, а не через разові інформаційні заходи. Найбільш результативними є ті педагогічні рішення, які пов'язують загальні компетентності з конкретною професією, реальними трудовими нормами, комунікативними ситуаціями й відповідальністю за якість виконаної роботи, а також забезпечують неперервність освітньої траєкторії особи, зокрема під час підготовки фахового молодшого бакалавра.

Перспективними напрямами подальших досліджень є розроблення моделей оцінювання загальних компетентностей у різних професійних галузях, аналіз впливу виробничої практики на правову культуру здобувачів, вивчення педагогічних умов розвитку саморегульованого навчання у ЗПО.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор є членом редакційної колегії журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався редактором, який не мав конфлікту інтересів з автором. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

Список літератури:

1. Андрощук І. Професійна компетентність як важлива умова успішної діяльності кваліфікованих робітників сфери послуг. *Професійна педагогіка. 2023*. Т. 2. № 27. С. 39–44. DOI: https://doi.org/10.32835/2707-3092.2023.27.39-44.
2. Курок В., Коротич А. Зміст та структура інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Педагогіка»*. 2024. №6(34). С. 1243–1254. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1243-1254.
3. Про професійну освіту : Закон України від 21 серпня 2025 р. № 4574-IX. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20 (дата звернення: 03.06.2026).
4. Про затвердження Державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1077. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-2021-%D0%BF (дата звернення: 03.06.2026).
5. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. Редакція від 14 червня 2025 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF (дата звернення: 03.06.2026).

6. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 419-р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80 (дата звернення: 03.06.2026).

7. Радкевич В. Інноваційна компетентність викладачів як інструмент модернізації професійної освіти. *Професійна педагогіка.* 2024. Т. 2. № 29. С. 117–136. DOI: https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.29.117-136.

8. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. 2018. C 189. P. 1–13. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604(01) (дата звернення: 03.06.2026).

9. Cedefop. Key competences in initial vocational education and training: digital, multilingual and literacy. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. URL: https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/5578 (дата звернення: 03.06.2026).

10. Held T., Mejeh M. Students' motivational trajectories in vocational education: effects of a self-regulated learning environment. *Heliyon.* 2024. Vol. 10, Iss. 8. Article e29526. DOI: https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e29526.

11. Kovalchuk V., Maslich S., Tkachenko N., Shevchuk S., Shchypska T. Vocational education in the context of modern problems and challenges. *Journal of Curriculum and Teaching.* 2022. Vol. 11. No. 8. P. 329–338. DOI: https://doi.org/10.5430/jct.v11n8p329.

12. OECD. Building Future-Ready Vocational Education and Training Systems. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: https://doi.org/10.1787/28551a79-en.

13. Siliņa-Jasjukeviča G., Briede B., Katane I., Dislere V., Laizāns T. Promoting effective vocational education and training teacher's professional development and its transfer to practice: a systematic review. *Education Sciences.* 2025. Vol. 15. No. 5. Article 596. DOI: https://doi.org/10.3390/educsci15050596.

14. Sirk M. Self-regulated learning skills in vocational students based on their self-evaluation. *International Journal for Research in Vocational Education and Training.* 2025. Vol. 12. No. 1. P. 76–100. DOI: https://doi.org/10.13152/IJRVET.12.1.4.

References:

1. Androshchuk, I. (2023). Profesiina kompetentnist yak vazhlyva umova uspishnoi diialnosti kvalifikovanykh robitnykiv sfery posluh [Professional competence as a crucial condition for the successful activity of qualified workers in the service sector]. *Profesiina pedahohika,* 2(27), 39–44. https://doi.org/10.32835/2707-3092.2023.27.39-44 [in Ukrainian].

2. Kurok, V., & Korotych, A. (2024). Zmist ta struktura innovatsiinoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia [Content and structure of innovative competence of future vocational training teachers]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 6(34), 1243–1254. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1243-1254 [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2025). Pro profesiinu osvitu [On vocational education]. Zakon Ukrainy vid 21 serpnia 2025 r. No. 4574-IX. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20 [in Ukrainian].

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021). Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity [On approval of the State Standard of Vocational (Vocational-Technical) Education]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 zhovtnia 2021 r. No. 1077. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-2021-%D0%BF [in Ukrainian].

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011). Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii [On approval of the National Qualifications Framework]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lystopada 2011 r. No. 1341 (redaktsiia vid 14 chervnia 2025 r.). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF [in Ukrainian].

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019). Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity "Suchasna profesiina (profesiino-tekhnichna) osvita" na period do 2027 roku [On approval of the Concept for implementing the state policy in the field of vocational (vocational-technical) education for the period until 2027]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 chervnia 2019 r. No. 419-r. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80 [in Ukrainian].

7. Radkevych, V. (2024). Innovatsiina kompetentnist vykladachiv yak instrument modernizatsii profesiinoi osvity [Innovative competency of instructors as a tool for modernizing vocational education]. *Profesiina pedahohika*, 2(29), 117–136. https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.29.117-136 [in Ukrainian].

8. Council of the European Union (2018). Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union,* 189, 1–13. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604(01).

9. Cedefop (2021). Key competences in initial vocational education and training: Digital, multilingual and literacy. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from: https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/5578.

10. Held, T., & Mejeh, M. (2024). Students' motivational trajectories in vocational education: Effects of a self-regulated learning environment. *Heliyon,* 10(8), e29526. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e29526.

11. Kovalchuk, V., Maslich, S., Tkachenko, N., Shevchuk, S., & Shchypska, T. (2022). Vocational education in the context of modern problems and challenges. *Journal of Curriculum and Teaching,* 11(8), 329–338. https://doi.org/10.5430/jct.v11n8p329.

12. OECD (2023). Building future-ready vocational education and training systems. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/28551a79-en.

13. Siliņa-Jasjukeviča, G., Briede, B., Katane, I., Dislere, V., & Laizāns, T. (2025). Promoting effective vocational education and training teacher's professional development and its transfer to practice: A systematic review. *Education Sciences,* 15(5), 596. https://doi.org/10.3390/educsci15050596.

14. Sirk, M. (2025). Self-regulated learning skills in vocational students based on their self-evaluation. *International Journal for Research in Vocational Education and Training,* 12(1), 76–100. https://doi.org/10.13152/IJRVET.12.1.4.

© А. Я. Цюприк

Оглядова стаття

Дата першого надходження статті до видання: 25.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.10.2026